

HUMOR ÉS REJTETT PROBLÉMÁK MÓRA FERENC EGY REGÉNYÉBEN

MADÁCSY LÁSZLÓ

(Szeged, Móra Ferenc Múzeum)

1921. július 13-án este a 43 éves Heller Ödön festőművész tápai tanyájáról eltűnt, holttestét csak napok múltán fogták ki a Tiszából. A szerencsétlent dróttal kötözték meg és aztán agyonlőtték. Halálát fejlődés okozta. Szeged népet a Tanácsköztársaság eltiprása óta a politikai gyilkosságok sorozata tartotta állandó rettegésben, a fehérterror rémuralma idején a város történetének legtragikusabb, legsötétebb napjait éli meg, és ez a titokzatos gyilkosság csak fokozta az elkeseredést és a kétségbeesést.

A művész temetésén a szegedi baloldal részvételét a jobboldal elleni tüntetésként fogták fel, és jaj volt annak, aki Heller Ödönt csak sajnálni is merete. Mégis, a meghurcolt, a némaságra és éhhálra ítélt Juhász Gyula, minden megfélemlítés ellenére, a művész teteme fölött elmondja gyászbeszédét:

„Egy nagy család, a toll és ecset munkásai nevében állunk itt új bölcsőd peremén, amely tisztább és boldogabb létre ringat. Nem mondok örök búcsút, mert ami benned szépség, igazság és érték, az tovább él vásznaid fényében és színeiben. Az engesztelődé és nyugalom lengjen itt, mert életed kegyelmes volt hozzád, hogy hinned engedte, hogy jóssággal érdemes küzdeni és szenvedni másokért. A vásznak színei elfakulhatnak, de ami benned a legnagyobb, a legigazabb volt, kedves Heller Ödön, a te jósságod és határtalan szereteted, nem tűnik el szívünkéből soha. Tragédiád volt, hogy éppen az a szőke Tisza ringatott utoljára, amelyről annyit álmodott ihletett lelked, és most ölére fogad a magyar rög is, amelynek lüktetése annyiszor visszadobbant a te művész szívedben.”¹

A szelídnek tetsző szavak fojtogató, könnyel áztatott lázadást lepleznek a tehetetlenség kínjaiban, és a rémült közhangulatra jellemzőek.

Heller Ödönnek koronatanúként kellett volna megjelennie két tiszt (Taby Zsolt és Dettre Béla) védelmében, illetve perében, de mert a művész a vádat képviselő más tisztek ellen súlyos, terhelő adatokat tudott, meg kellett halnia, politikai gyilkosság áldozataként.

Az ügyészség a gyilkosság gyanúját a festőművész modelljére, Török Vicaára, testvéreére, Török Mihályra, és férjére, Bodó Antalra tereli. De később a gyanúsítottakat bizonyítékok híján felmentik.

A 20-as évek legelején Móra olyan „jegyes” ember, amilyen még életében sohasem volt. A szó igaz értelmében üldözött, ki „nem lelé honját e hazában”. Barátaihoz írott levelei, elvértve megjelent cikkei erről tanúskodnak. Számára „mély és sötét kút lett Szeged, parázssal kiteglázva”, rabnak érzi magát és

¹ Négy apának egy leánya, Magvető, 1960. Függelék. p. 419 Vajda László idézi.

közeli tragédiának sejtelve gyötri.² De „közömbösen” vár mindent és nyugodtan végzi dolgait: „a könyvtár régi kötéseit és exlibriseit” dolgozza fel.³ Végtelen fáradtnak érzi magát „és kábult vagy nyugtalan”. Fél „a sok *hirtelen* haláltól” körülötte, „és sikoltozón” félt mindenkit, aki kedves neki. Kis tárcái is félbemaradtak, az utolsó folytatás kiszedetlen hever fiókjában. Singerék 4000 koronát kínáltak egy gyerek-regényéért, de a hideg borzongatja a sok írás gondolatától.⁴

„Sokféle igazoltatással” mortifikálják . . . „Hónapok óta mintha csak hullaméregbe” mártogatná a tollat, ha azoknak ír, akik kedvesek neki . . . És „tán öt ujj is sok lenne az elszámolásukhoz azokkal együtt”, akiknek az író kedves maradt. Magányosan él és néha még önmagával se együtt. A legjobbnak hitt barátai árulják el. Veszedelemk vonyítanak körülötte.⁵ 1920 január végén „egy nagy pesti pénzember, volt képviselő, érkezett Szegedre és ijedten közölte” Mórával, „hogy saját szemével látott egy listát, amelyre a franciák kivonulása után letartóztatandó szegediek fel vannak jegyezve, s az írónak azon díszhely jutott”. „Azt azonban már nem merete megmondani, hogy hivatalos lista-e ez s katonai-e, vagy polgári, vagy éppen katonaiszti magánvállalkozóké.” Szeged nagyon közel van Kecskeméhez és mindenki tudta, hogy ott hogy végződtek a letartóztatások. „A forrás annyira komoly” volt, hogy Mórának el kellett készülnie mindenre. De elhatározta, hogy helyén marad s ott várja be „a magyar nemzeti bosszút”.⁶ A minden pillanatban várható letartóztatás idegtépő izgalma csak betetőzi egy váratlan esemény: széngázmérgezésben majdnem elpusztult az író és családja. Mindháromjukat „félholtan szedték fel a földről”.⁷

1920-ban elvéve jelennek meg apróbb írásai, azok is névtelenül. Hangelatuk, atmoszférájuk, mint leveleié, tragikus. Kiábrándultságában úgy véli, hogy az ember kezében a törvényből bűn lesz, az oltárból máglya, a dicsőségből szegény, és azoknak, akik békét szeretnének teremteni e földön, Krisztus sorsa jut. Mintha a Tanácsköztársaság mártírjainak tragédiáját és a magáét akarta volna példázni a történelmi alakok felvillantásával a Béke című remek írásában.⁸

És Móra Ferenc a fentebb megrajzolt lelkiállapotában és helyzetében írói felelősségérzetétől indítva úgy érzi, kötelessége Heller Ödönnek, a barátnak, a mártírnak emléket állítani; ugyanekkor kora vádiratát megírni. Ám a tervezett regénynek olyannak kell lennie, hogy megjelenését a cenzúra engedélyezze, s ugyanekkor szerzőjét, de leginkább családját, a regény miatt bántódás ne érje. A fasizálódás első, félelmetes jelei Magyarországon jelentkeznek, először éppen az ellenforradalom, a fehérterror rémuralma idején, amikor az író kénytelen olyan művészi formát keresni magának, amely képes a retentó valóság hú kifejezésére. Amíg más európai országokban csak arra gondoltak, hogyan felejtsek a háború borzalmait a felhőtlenek tetsző ég alatt, addig nálunk „a lenni vagy nem lenni” kérdés égette a lelkeket. Másutt az ifjúságnak André Gide, Jean Cocteau, Paul Morand, Aldoux Huxley, Franz

² Móra Ferenc *Leveles ládája*, Szeged, 1919, nagypéntek.

³ *Ibid.*: 1919. május.

⁴ *Ibid.*: Domokos Lászlónak, szeptember.

⁵ *Ibid.*: Dr. Domokos Lászlónénak, Szeged, 1920. I. 9.

⁶ *Ibid.*: Dr. Domokos Lászlónak, 1920. I. 26.

⁷ *Ibid.*: Dr. Domokos Lászlónak, 1920. I. 31.

⁸ *Móra Ferenc, Szilánkok*, Magvető, 1961. p. 533.

Werfel voltak a mesterei, és mindenáron az újnak, az eredetinek álma kergette a fiatalokat és hirdették és tanították: „A művészetben éppúgy, mint az eszmékben sohasem szabad a végső következtetésig eljutni, mert összegezni annyit jelent, mint a gondolatoktól ellopni a levegőt, meggátolni őket kifejlődésükben, életlehetőségükben”,⁹ — az isten háta mögött, Szegeden, egy magyar író azon gyötrődik, hogy a rémuralmi rendszer minden fenyegetése ellenére milyen művészi eszközökkel írja meg a máglyát jelentő tilalmas igazat.

1933 Idusán Móra ünnepi beszédet mondott és felvonultak a város notabilitásai is. Az ünnepi beszédéről Móra beszámolt barátjának, dr. Domokos Lászlónak. „Valóságos vásári késdobálónak éreztem magamat a pódiumon, körüldobáltam ellenségeinket egyenkint humorom tőreivel úgy, hogy mozdulni sem tudtak.”¹⁰ Ez a vakmerő humor jellemző Móra legtöbb írására. Tréfálkozása mögött mindig valamilyen probléma rejtőzködik. Qincey angol író írja önmagáról: „Az olvasó esetleg azt hiszi, hogy én akarok nevetni, holott én nálam régi szokás tréfálkozni akkor, amikor valami nagyon fáj.”¹¹ Paracelsusszal mondhatjuk Móra humoráról: „fölül gyakran semmi sincs, minden alul van. Keressétek!” Móra a tehetséges „mélyről jöttek” alkalmazkodó képességgel illeszkedik bele a szegedi polgárság életformáiba, de igazában polgár sohasem lett, mert tisztviselőként, íróként éppen olyan „igahúzó” úrgyűlölő maradt, mint kisémmizett paraszt ősei. 1918–1919 vízváltó életében. Mint közéleti ember a forradalmak idején elérkezik élete csúcsára, honnan az ellenforradalom élete mélypontjára taszította. Nem a forradalom eszméiben csalódott, hanem az emberben. S ez a csalódás soha be nem gyógyuló sebet ejt szívére. Megtanult vérző szívvel nevetni és nevetetni. „... Végigcsináltam két forradalmat — írja Nagy Lajosnak (1931. máj. 27.) — nem muszájból és nem törtétezből... Sohasem tagadtam meg a forradalmat, se a magam szerepét, sőt vallomást tettem arról akkor is, országos nyilvánosság előtt, amikor az nem volt veszélytelen dolog, különösen olyan ember részéről, aki köztisztviselő volt. Okosabb pesti kollégáim akkor mind hallgattak — a még okosabbak ördögi huj-hujjal tagadták meg 1918-at és 1919-et.”¹²

Írásaiban, magatartásában megnyilvánuló mindig-emberség készíti arra, hogy a tótágas-világ ellenére megírja barátja, Heller Ödön tragédiáját a humor, sőt olykor a fekete humor (humour noir) szemfényvesztő ragyogásában, amelyet a halál árnyéka tesz mindvégig vakítóvá.

Vajda László, a Móra-életmű kitűnő ismerője és elemzője, *A festő halála*, illetve a *Négy apának egy leánya* című regény keletkezésének körülményeit sok és érdekes szempontból vizsgálta és ő az első, aki megállapítja, hogy a regény „megírása politikai tett volt. A regény eszköz az író számára, hogy korszerű, alapvető kérdéseket ezúttal szépirodalmi keretben tárgyaljon, és a lelki ismeret parancsának engedelmessé, ne engedjen elaludni, elfelejtődni számos társadalmi és politikai kérdést, korának életelevení eszméit ne hagyja elsikkadni az egyéni érdekek és önzések áradatában... Részletes elemzés kellene ahhoz, hogy első regényének valamennyi vonatkozása eredetét feltárhatnánk.”¹³ Tény, hogy Móra jó néhány alkalommal ellentmondóan nyilatkozott regénye keletkezéséről. Ezek az ellentmondó nyilatkozatok is azt bizonyítják, hogy az író játszadozott

⁹ Georges Braque, in *Minotaure*, 3—4. sz. p. 10.

¹⁰ Szóbeli közlés alapján.

¹¹ *Claude Mauriac*, *Hommes et idées d'aujourd'hui*, Paris, 1953. p. 152.

¹² *Vajda László* idézi: *Négy apának egy leánya*, Magvető, 1960. p. 411.

¹³ I. m. p. 420.

a kritikussal, az olvasókkal, mint ahogy regényében is azt tette; és ő mulatott a legjobban, ha művét, melyet nem értettek meg, félremagyarázták. A nyilvánvaló félreértés abból következett, hogy „A festő halála” cím alapján mindenki Heller Ödön tragédiájának regényét várta, és e helyett az író tragikomikus szerelmi történetét kapta, tele hihetetlenül őszinte, önmagáról és a világról való vallomásokkal, melyeknek a festő halála csak háttérül szolgált, de úgy, hogy ugyanakkor a főhős az író érzelmi világában központi helyen maradt. Az olvasó a regény születésénél van jelen, az író kiszolgáltatja neki műhelytitkait, amelyek annyira elkápráztatják, hogy képtelen megérteni, hogy „amint egyszer sikerült a fantáziának vért és lelket ömleszteni ezekbe a ködből gyúrt gölemekbe, ezek elkezdenek a maguk lábán járni, és sokszor arra mennek, amerre ők akarnak”.¹⁴ Móra már 1921 augusztusában végleg elhatározta, hogy Hellerről ír regényt. Erről Dr. Domokos Lászlóné Löllbach Emmának, a híresség, egykor szegedi asszonynak, a szegedi íróvilág pártfogójának és műzsájának egyik levelében említést is tesz.¹⁵ A regény bevezetőjében is szerepet kap Domokosné:

„Vacsorára Budára voltam hivatalos egy szépasszonyhoz, akihez néhány esztendeje még verseket írtam, amiket azóta mindketten elfelejtettünk. Minden elfogódottság nélkül, a jóbarát érdeklődésével kérdezte, hogy min dolgozom most.

— Egy regényt írok — vontam vállat —, éppen ma kötöttem szerződést.

— Regényt? Maga? — vetette rám őszinte csodálkozással szemét, amikért valaha tűzbe ugrottam volna hűtözni.

— Mit csodálkozik ezen, kedves? — kérdeztem egy kis belső bosszúsággal. — Azt hiszem, én tulajdonképpen regényírónak születtem. Eddig is vétek volt, hogy nem regényeket írtam versek helyett. Az én fantáziámmal muszáj regényt írni. Hiszen maga legjobban tudhatja, kedveske, hogy milyen fantáziám van nekem.

Ezen aztán elneveltük magunkat.

— Gonosz, gonosz, gonosz! — tömte be a szépasszony a számat egy borba mártott piskótával.¹⁶

E rövid részletben benne van két szív története. Móra rajongott Löllbach Emmáért, de a 20-as évek elején a baráti kapcsolat elhidegült köztük.¹⁷ Az utalás a pokol tüzében való hűtőzésre, meg hogy csak a „kedveske” tudhatja legjobban, milyen fantáziája van az írónak, olyan őszinte vallomás, amelyet — mert igaz volt, senki se hitte el. De Dr. Domokos Lászlóné emléke olykor még felvillan a regény születése során:

„A híd lámpái még idevilágítanak. A jegenyék árnyéka messze bevetődik a folyóba, mintha egy óriási kéz ujjai volnának, amely aranycsillagokat szór a víz fekete barázdáiba. Egy búzáshajó csendesen úszik lefelé. Koporsóforma teste belevész a sötétbe, csak zöld lámpáját látni, mintha egy nagy szentjánosbogár szállna a víz fölött. Egyszer egy szépasszonnyal néztünk innen a partról ilyen kikötött búzáshajót egész hajnalig. Az asszony szeme is zöldesen aranylott. Fázott és ideadta a kezét, tenyerével fölfelé, hogy annak a fészékbe ültessenek csókokat, azok majd ott kikelnek és akkor is végigfutkározzák a testét, ha elszakadunk egymástól. Az egyetlen asszony volt, akinek a lelkével

¹⁴ Móra Ferenc, *Négy apának egy leánya*, Magvető, 1960. p. 180.

¹⁵ Móra Ferenc *Levelesládája*, i. m. p. 167.

¹⁶ *Négy apának egy leánya*, i. m. p. 25.

¹⁷ Vö. Móra *Levelesládája*, i. m. Dr. Domokosnéhoz írott levelek 1920—21. között.

is tudtam csókolózni. Ugyan hova lett ez az asszony? Mi maradt néki be-
őlelem?”¹⁸

Ez a visszaemlékezés Dr. Domokos Lászlónéhoz írott levelében ilyen for-
mában jelenik meg: „Pajtáska, hallotta-e, hívtam magát ma délután? Kint
jártam a parton, ahol a tutajokon ültem végig egyszer magával egy szombat
délelőttöt, nyárinduláskor, istenem, milyen áhítatos voltam én, mikor elem
tartotta a tenyérkéje mélyedését:

— Ebbe a fészekbe kell a csókokat ültetni, innen kelnek majd ki a csók-
madarak.”¹⁹

Íme, költészet és valóság a regényben. Móra maga írja műve vonatkozá-
sában, hogy „Ma már nemcsak kísérleti fizika van, hanem kísérleti regény is.”²⁰

S mivel művének formája tartalmából következik, a forma az alkotás
folyamán alakul ki, jön létre.

E műnél tartalmából következően a rendkívüli nehézségeket az író maga
támasztotta, s így az emberi valóságot csak kerülő úton ábrázolhatta.

Például, írónk műve bevezető részében felsorolja azokat az okokat, hogy
miért nem fog írni történelmi regényt, holott csak azt akar írni. Ugy tesz,
mintha hallgatna a főispán tanácsára, aki nem lehet más, mint Móra jó barátja
és megmentője: Dr. Szalay József, a „literátus” rendőrfőkapitány.

„A főispánunk azt mondta nekem négyszemközt:

— *Bolond idöket élünk most, kérlek alássan, nagyon kényes dolog ez a*
történelmi regény. Nem lehet tudni, hogy a szabad királyválasztók maradnak-e
az urak, vagy a legitimisták kerülnek fölültre? *Esetleg el is kobozhatják a köny-*
vet, ha rossz időben jelenik meg. Azt hiszem, legokosabb volna békét hagyni
a történelmi regénynek, *még egy kicsit tisztul a helyzet.* Ne érts félre, nem
akarok beleszólni a dolgokba, bár hiszen van némi jártasságom az irodalom-
ban. Tudod, Mikszáthnak is én adtam néhány kitűnő regénytemát. Hidd el,
kérlek alássan, hogy *csak az irántad való jóakarata vezet.*”²¹

Azaz: a jó barát nem tanácsolja a Heller ügy megírását, „kényes dolog”,
„bolond idöket élünk”, várni kell, „még egy kicsit tisztul a helyzet”. A „fő-
ispánnal” elmondott társadalmi kritika az író számára a művészi kerülőút.
Ugyanilyen módon a pesti lapokra hárítja a felelősséget az alábbi rendkívül
merész bírálatért:

„A szükség már arra is rákénytelenített, hogy újságokban hajhászak re-
génytemát. Előfizettem egy hónapra vagy tíz pesti lapra, *mindenféle színűre és*
szagúra. Meg is tudtam belőlük, hogy *Magyarországon nincs egyetlen tisztes-*
séges ember se, egyik rész szerint Tisza István volt az utolsó becsületes ember,
a másik rész szerint Istóczi Győző; *mióta ők elmentek, azóta itt nem marad-*
tak, csak panamisták, kijárók, naplopók, mordályégetők és egyéb akasztófa-
címerei. Ha azt az illúziót akartam megszerezni magamnak, hogy *vannak még*
ebben az országban rendes emberek is, akkor elővettem a kaszinóban a Berliner
Tageblattot, mert az, ha sok jót nem is ír rólunk, hírül se pocskondiázott le
bennünket annyira, mint a magunk lapjai.”²²

Írónk a magyar lapok uszító, népellenes hazugságai ellen kel ki, melyek
ellensúlyozására egy külföldi lappal állapíttatja meg, hogy azért vannak itt

¹⁸ Négy apának egy leánya, i. m. p. 59.

¹⁹ Móra Ferenc Levelesládája. i. m. p. 69.

²⁰ Négy apának egy leánya, p. 46.

²¹ Ibid.: p. 34—35. Kiemelés tőlem!

²² Ibid.: p. 43. Kiemelés tőlem!

még „rendes emberek is”, akik a kurzus számára — mert „rendes emberek” — nyilvánvalóan „egyéb akasztófa-címerei”.

A Heller-tragédiát, mint témát, egy Kálmány Lajos-ra emlékeztető falusi plébánossal vetteti fel, azzal, hogy véle annyit mondat: „Ezt még Turbóktól hallottam, isten nyugtassa szegényt.”²³

És az író ekkor „divinációszerűen” érezte, hogy „ez a téma a végtelen lehetőségek témája . . .” S miután nagyon röviden, de kicsit megmászva elmondja Turbók festő tragédiáját, láttatja a milieu-t, hol a gyilkosság történt: „Előtérben a *nagyváros a maga hazug kultúrájával*. A homloktérben a művész-zseni, akit legyűr a szerelem alsórendű ösztöne. *Sötét háttérül az elmaradt falu, a kultúrsivatag, a maga úrgyűlölő parasztjaival.*”²⁴

Íme, a valóságos helyzetkép, melyet a korabeli olvasó könnyen tarthatott afféle költői túlzásnak, s mert Szeged és Tápé viszonyítása helynevek nélkül történt, kevésbé volt veszedelmes az íróra nézve.

Mórának megvan az a művészi képessége, hogy a saját szemével láttassa az olvasóval a világot, ugyanekkor véle bévülről jövő szavát hallattassa. Igyekszik nem tragikusan festeni a világot, és e kegyes „csalás” kontrasztja révén az még tragikusabbnak látszik.

A forradalom sok helyt váratlanul érte a magyar falu népét, ritkán akadt irányító, okos munkás a paraszti tömegekben, így a jegyző úgy játszotta ki a rendeleteket és a szegényembereket, ahogy akarta.

Minderről tudott Móra és az „humour noir” határait súroló keserűséggel mondatja el a plébánossal, mi történt a faluban a forradalom idején.

A regény főhőse, Varga Márton (Móra) beszélget a plébánossal, és a forradalomra tereli a beszélgetést:

— Igaz, kommunizmus. Itt is voltak vörösök?

— Hát persze. *Mindnyájan azok voltunk*. A jegyző kidoboltatta, hogy ezentúl a szegények lesznek az urak, és ennek nagyon örült mindenki, mert itt mindenki szegény, s Istenes Tót András a két macskalovával már a patrícus osztályt képviseli. Akkor aztán összedoboltatta a jegyző a plebejusokat, akiknek semmi egyébük a rajtukvalón kívül, és kikérdezte tőlük, melyik közülök a legszegényebb ember. Kiderült, hogy Penecilus Dili Gergő, mert a többinek mindnyájának volt egy-két malackája, de Gergőnek az egyetlen malaca is megdőglött. „No hát akkor te lész a népbiztos, Gergő fiam — mondta néki a jegyző —, ülj bele ide az én székembe és most már te igazgasd a népeket, én majd elmegyek kapálni.” Kapálódzott szegény Gergő, de a kőszívű jegyző csak a vállát vonogatta. Ő nem tehet semmit, kijött a törvény Pestről, benne van az újságokban is, hogy most az utolsókból lesznek az elsők, a legutolsókból a legelső, ha Gergő szabadulni akar, állítson maga helyett még utolsóbbat. Erre aztán kiderült Gergőnek az arca és ajánlotta népbiztosnak Énekes Pelyva Lázárt, aki még önála is szegényebb, mert neki legalább megvan a két szeme, de Pelyva Lázár mind a két szemére vak, s bottal tapogatva jár koldulni. A jegyző elfogadta népbiztosnak Vak Lázárt, beültette az irodájába, kidoboltatta a népnek, hogy ezután minden ügyesbajos dolgukban a népbiztos elvtárs-hoz forduljanak.

— De hát a leszerelt katonák? Akik világot láttak, városba jártak, újságot olvastak. Azokat csak nem lehetett bolonddá tenni?

²³ Ibid.: p. 44.

²⁴ Ibid.: p. 45.

— Nem is akartuk. Elküldtük őket vöröskatonáknak. Mentek is bokkrétás kalappal.”²⁵

A forradalom alatti falu képe az író görbetüköréé. Humorának minden színárnyalatát villogtatja úgy, hogy az olvasó szeme belefájdul, szívével együtt. A forradalom, amelyről a magyar szegény nép annyit álmodott, végre megérkezett, és a nép nem tudott véle mit kezdeni, mint a mesebeli János a gazdagsággal és a szabadsággal. Sok helyt még a forradalom idején is kiszolgáltatottja és rászédettje maradt a szolgaság vámszedőinek. Mert „az emberek nem olyanok, amilyenek lehetnének, hanem olyanok, amilyenek lehetnek”.²⁶

Móra egyik legkeserűbb bírálata akkor hangzik el, amikor Istenes Tót Andrást és Bibók sógora a Pallavicini őrgófról beszélteti, és e beszélgetésből megtudjuk, hogy a Szeged környéki szegényparaszt számára a magyar történelem „Palovics úrral” kezdődik és végződik, . . . ugyanis Bibók sógor szerint itt már Árpád apánk idejében is „Palovics vót az úr”. Sőt „az olyan nagy úr . . . , hogy óvégette nem löhet hidat szolgalmazni a Tiszán”. Istenes Tóth András szerint pedig „nem is lösz itt híd, akárki mit mond, még az öreg Palovics él”.

Tudott dolog, Pallavicini őrgófró akadályozta meg, hogy az algyői vasúti hidat a közforgalom számára is megnyissák, mert a híd mellett közlekedő rendkívül primitív komp évente hatalmas jövedelmet biztosított számára. A vízállástól függően a kompon való közlekedés gyakran életveszélyes volt, és nem egyszer történt súlyos szerencsétlenség. Az e környéken élő szegényparasztnak külön adót is jelentett, ha az egyik partról a másikra kellett olykor naponként átjutnia. A kényszerű átkelésnek ez a primitív formája ezért is volt annyira fájó probléma számára.

A kompon való közlekedés kényszerűsége és a híd használatának tilalma így szimbolizálja az író szemléletében is a feudális Magyarországot, hol a közérdeket mindig alárendelték a hatalmasok, a gazdagok egyéni érdekeinek.

„És ameddig az öreg Palovics él”, azaz, amíg ez a rendszer marad, addig itt nem is lesz híd, amely a magyar népet egy új, egy igazabb, világgal összekösse. A forradalmat eltiporták, s ezzel odalett annyi nagy álom, a híddal együtt.

A humorban, a játékos és tettetett együgyűségben, mint a vízbe dobott kő, veszti súlyát a fenti társadalmi probléma, amelynek felvetéséhez 1922-ben nem mindennapi bátorság kellett. Szavak, gondolatok, érzélemvilág és világnézet, múlt és jelen, élet és halál ütköznek össze e regényben, amely összeütközésből a humor szikraesője száll a magyar világ felett, melyről szomorúbb képet aligha festett író a húszas évek elején.

„Belestünk a kapuhasadékon, otthon vannak-e. A konyhaküszöbön egy öreg asszony ült, szemét belemeresztve a vakító napba.

— A felesége Mártának. Vak asszony, azért bír a napba nézni.

Az öreget is megtaláltuk, gyékényponyván hevert az eperfa alatt, kisgyerek mászkált a lábánál, vézna, sápadt penészvirág, afféle anyagyász, fekete-epres nemcsak a szája környéke, hanem a haja is.

— Imriske — mondta neki halkan az öreg —, eredj oda öregszülédhez, hadd nézze mög, milyen szép kövér vagy. Csak állj elejbe, oszt ne szólj sömmit, csak csinálj így a képeddel, mint én, nézd-e.

²⁵ Ibid.: p. 102.

²⁶ Ibid.: p. 104.

Még az özvegy is megfejtette egy percre az anyai büszkeségén esett sérelmet, amint az örege nézett, aki ráncos fehérsórtés két pofáját fölfújta, mint a kisgyerek, mikor locsolkodást játszik, és teleszedi vízzel a száját... A kicsinek pedig tetszett a játék, kis pofácskáit ő is eredményesen gömbölygette, és mire odaállt a nagyanya elé, akkorára olyan volt, mint egy eperlekvárból kimászott bambinó.

— No, öreganya, nézd mög, milyen szép kövér unokád van neköd! — szolt oda Kakas Márta a vak asszonynak. Az pedig vakok módjára nézett: az ujjai hegyével kémlelte végig a felfújt arccskát, és boldog meglepedéssel mondja:

— Akár a töltött galamb. Ez mind ettül a finom epörtül van, ettül híznak a kácsák is.²⁷

Ehhez hasonlót az „humour noir” képviselői: Baudelaire, Tristán Corbière, Alfred Jarry meg a többiek legvadabb fantáziájukban sem tudtak kitálni. Ám, Mórának fantáziára sem volt szüksége, mert a magyar valóság minden képzeleten túltett. A forradalom ezért a „penészvirágért” is volt, aki sápadt, felfújt arccskájával szimbóluma maradt a szegényparaszt elképzelhetetlen nyomorúságának. A festő halála, illetve a Négy apának egy leánya mégis csak éntegény. Írónk első személyben mondja el, mi fáj néki, és fájdalomában sírva-zokogva öleli magához a kitaszítottakat, a meggyilkoltakat, a jogfosztottakat, a magyar jövő penészvirágait. Egyéni fájdalomnak esti ködében olykor csak sejteti a magyar valóság kontúrjait, „Belisztetett képpel, csörgősapkában” állt a közönség elé, „vigyorgó grimaszok közt szorongó szívvel”²⁸ fedte föl legbensőbb érzelmi világát, s mert nem tudta az igazságot a hazugság képzelmi szószával tálni, nem hitték el néki, hogy az élet „hihetetlen éleslátásúvá” tette, s hogy az ellenforradalom rendszerének, amíg él, ellensége maradt. Nem hitték neki.

Ez volt a szerencséje.

HUMOUR ET PROBLEMES CACHÉS DANS UN ROMAN DE FERENC MÓRA

par

László Madácsy

Après la chute de la révolution hongroise de 1919, la terreur blanche sévit pendant des années dans toute la Hongrie.

Au mois de juin de l'année 1921, un peintre hongrois, nommé Odön Heller en a été victime, assassiné à Tápé, près de Szeged, par les bourreaux d'un détachement de l'armée blanche de Horthy. Les assassins restent inconnus. Deux paysans, le frère et le mari d'une belle femme, modèle de la victime sont soupçonnés de l'assassinat, mais bientôt acquittés pour insuffisance de preuves. Ferenc Móra, écrivain de Szeged, compromis pour son attitude révolutionnaire, ami de la victime se fait un devoir de consacrer le souvenir de la révolution et la fin tragique du peintre.

Mais comment? Lui, il est traqué par les contrerévolutionnaires, révéler le secret de l'assassinat, ce serait un suicide et pour faire son roman il recourt à la plaisanterie pour y cacher les problèmes politiques et sociaux de son temps et il place son ouvrage sous l'invocation de Paracelse: „Souvent il n'y a rien dessus, tout est dessous, cherchez.”

Et voilà, il nous est né en 1922, un roman intéressant et à la fois étrange, intitulé „La mort du peintre”, compris de travers par les critiques contemporains. Rien de plus difficile que de comprendre un écrivain qui plaisante dans la douleur. Il feint de ne „surtout pas prendre la chose au tragique”. Notre romancier veut dire tout ce qu'il y a à dire au moment donné, mais il a des difficultés qui viennent de son objet même, de la réalité humaine.

²⁷ Ibid.: p. 128—129.

²⁸ Ibid.: p. 318—319.

Il lui est défendu d'écrire la vérité concernant la mort de son ami, d'évoquer les souvenirs de la révolution, de faire la critique de sa société contemporaine, et malgré tout, il le fait à l'aide de son humour jailli du choc de ses sentiments et de ses pensées.

L'auteur de cet article révèle le „secret” du romancier et constate que la forme du roman résulte d'une exigence du contenu; „c'est un moule que se moule et non qui moule”; et que le style du roman a pour fonction d'être révélateur, l'expression dépend de ce qui est à exprimer.

Il se permet de remarquer pour conclusion: ce n'est pas la structure même du temps qui est mise en question dans le roman de Móra, c'est la psychologie de ses personnages. Il ne faut pas y chercher une interprétation philosophique, mais un sentiment qui peut réellement exister dans les consciences.

C'est un éclat de rire mêlé d'un cri de douleur dans le désespoir.